Dana-Luminița Teleoacă

VALORI ALE LITOTEI ÎN TEXTUL SACRU

1. ARGUMENT

Conform clasificării textelor sfinte, la vechii evrei, *Psalmii* reprezintă unul dintre cele trei tipuri de scrieri poetice, alături de *Proverbe* şi *Iov* (Anania 2011)[1]. Aceeaşi circumscriere stilistică este admisă şi de alți autori. În acest context este relevantă, de pildă, caracterizarea pe care o făcea James Moulton (*apud* Anania 2011), definind *Psalmii* drept „desăvârşirea poeziei lirice". La rândul său, Gheorghe Chivu (cf. Chivu 2000: 33) consideră *Psaltirea* şi textul evanghelic ca fiind reprezentative pentru literatura biblică *beletristică.*

Utilizând terminologia lui Daniel Chandler (cf. Chandler 2002: 149), putem afirma că literatura psalmică ilustrează acel *cod textual estetic,* cod delimitat la autorul citat prin opoziție cu *codul textual ştiințific.* Mai mult, definirea psalmului ca un tip aparte de poezie retorică[2] justifică încadrarea acestuia în categoria textelor reprezentative pentru *codul textual stilistic* sau *retoric / de gen,* în terminologia aceluiaşi autor.

Adoptând aceeaşi perspectivă valorificată într-o conferință ținută recent la Academia Română (v. Teleoacă 2013), anume perspectiva *semiotico-pragmatică*, în paginile de față vom încerca să arătăm în ce măsură ideea *articulării* ***figurative*** *ca reper important în derularea unei analize* ***discursive***[3] – punct de vedere acceptat în lucrările de specialitate[4] – se verifică în cazul unei figuri stilistice aparte, cu certă valoare retorică, anume litota. Altfel spus, ce relevanță are această structură stilistică, dincolo de virtuțile sale retorice? Este, oare, posibilă interpretarea structurilor litotice identificabile în textul sacru şi în relație cu *un univers mental şi cultural specific*? Sunt întrebări legitimate inclusiv prin sistemul teoretic asumat în lucrările

[1] Evreii îşi împărțeau scrierile sfinte în trei părți: *Legea* (*Torah*), *Profeții* (*Nebi'im*) şi *Scrierile* (*Kethubim*). Subclasa numită *Scrieri* cuprindea: cele trei cărți poetice (*Psalmi, Proverbe* şi *Iov*); cele Cinci Suluri (*Megilloth*): *Cântarea Cântărilor, Rut, Plângeri, Eclesiastul* şi *Estera* şi cărțile istorice (*Daniel, Ezra, Neemia* şi *Cronici*). Întrucât *Cartea Psalmilor* era considerată cea mai de seamă dintre *Scrieri,* acest titlu a fost folosit adesea ca titlu generic pentru întreaga grupă, astfel încât evreii vorbeau adesea despre „Legea lui Moise, Proorocii şi Psalmii" (vezi Luca 24:44, *apud* Anania 2011).

[2] V. argumentația noastră în Teleoacă 2014: 111–134.

[3] Prin excelență, o analiză centrată pe aşa-numitele valori *elementare* (= esențiale) de semnificație.

[4] V., de pildă, Borțun-Săvulescu 2005.

LR, LXV, nr. 3, p. 409–419, Bucureşti, 2016

BDD-A25727 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:23:41 UTC)

de semiotică şi în conformitate cu care fenomenele stilistice se impun a fi văzute ca embleme (lingvistice) ale unei realităţi (extralingvistice) spaţio-temporale şi, în egală măsură, culturale (cultural-religioase) specifice, ele constituindu-se mai exact ca martori peste timp al unui anume *univers mental*[5]. Aceasta echivalează cu a recunoaşte că orice *act de comunicare* (deci şi actul estetic, în speţă literatura) – în condiţiile în care acesta reprezintă un eveniment creat de participanţi (vorbitori, scriitori, ascultători, cititori), situat în timp şi spaţiu, unic şi irepetabil – poate fi văzut ca expresie a unei utilizări *specifice unei anumite culturi* (Bell 2000: 97).

2. ACTUL ESTETIC DESFĂŞURAT SUB SEMNUL SACRULUI

În creaţia lirică religioasă – în speţă în poemul psalmic –, funcţia *expresivă* (*emotivă*) este oarecum „denaturată", fiind „deturnată" de la rosturile sale fireşti, aşa cum acestea sunt promovate într-un cadru cultural-estetic laic. Actualizarea *sui-generis* a subiectivităţii în sferă religioasă reflectă, de fapt, o *valorizare aparte* a conceptului de „liric": deplasarea centrului de greutate de pe pers. I pe pers. a II-a, deci asupra Divinului, se face în acord cu acea *premisă ermineutică* fundamentală admisă în limitele câmpului semiotic religios, mai exact *smerenia* subiectului uman în relaţia sa cu transcendentul. În consecinţă, *identitatea specifică* a eului liric religios, *expresivitatea / emotivitatea* sa nu vor putea fi concepute dincolo de raportarea acestuia la Divin, în contextul desfăşurării unui *act estetic de obârşie sacră*, insuflat de la Duhul Sfânt. Cum se verifică acest aspect, la nivelul valorificării concrete a litotei în economia poemului psalmic, vom avea ocazia să constatăm şi să discutăm în secţiunile următoare (cf. *infra*, **3.** şi **4.**).

Funcţia *conativă* capătă, de asemenea, valenţe specifice în cazul textului guvernat de principiul *estetic*, cu atât mai mult cu cât avem a face cu o structură estetică pusă sub semnul 'sacrului'. Preocupat în general de construirea universului artistic al operei sale, scriitorul procedează, în situaţii particulare, la realizarea celor două operaţii ale actului semiotic, selecţia şi combinarea semnelor lingvistice, *şi în funcţie de receptor, ca destinatar propriu-zis* (Irimia 1999: 176). Specificitatea actualizării funcţiei *conative* este, cum remarcam, şi mai pregnantă în cazul unui text *beletristic* de tipul celui *psalmic,* care presupune comunicarea între două spaţii asimetrice, distincte ontologic, uman, respectiv divin. O modalitate / strategie de persuadare a divinului (în calitatea acestuia de receptor, de destinatar), de instituire a dialogului cu acesta, este reprezentată de encomion, de *cântarea înălţătoare* (imnul de laudă), care este rugăciunea, psalmistul mizând, printre altele, şi pe *plăcerea actului estetic, împărtăşită deopotrivă de Dumnezeu,* în calitatea sa de receptor absolut: „Dumnezeului nostru *plăcută* (*s.n.*) Îi este cântarea" (Ps. 146:1).

[5] În această perspectivă, „O mentalitate a realului este o chestiune de percepţie şi, în aceeaşi măsură, de *expresie de limbaj* (*s.n.*)" (Popescu 1991: 118).

BDD-A25727 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:23:41 UTC)

Astfel, 'expresivul' şi 'conativul' sunt două aspecte care impun din start o delimitare a textului estetic realizat sub semnul sacrului de scrierile elaborate în mediu cultural laic. Natura cu totul aparte a substanței ce constituie obiectul de cunoaştere specific, în cazul textului religios, anume Transcendentul (o realitate inaccesibilă propriu-zis planului uman) proclamă – aşa cum remarcam şi cu altă ocazie (v. Teleoacă 2012: 79 sq.) – legi şi strategii particulare de abordare, inclusiv în plan estetic. Una dintre aceste strategii constă în ceea ce am numit (v. Teleoacă 2013) *alternativa stilistică de abordare a divinului*, care poate fi văzută ca o veritabilă strategie de instituire şi menținere a contactului cu planul sacru. În acest context, tropii reprezintă – în conformitate cu punctul de vedere asumat într-o serie de lucrări de semiotică (v. Austin 2005) – un tip aparte de *acte indirecte*, mai exact de *performative implicite*. Structura formală, dar şi „mecanismul" propriu de funcționare a litotei susțin pe deplin această terminologie utilizată cu referire la figurile stilistice.

3. LITOTA – STRUCTURĂ RETORICĂ ŞI PRAGMATICĂ

Litota, acel tip de structură *negativă* îndeplinind funcția unei strategii comunicative la nivel discursiv (cf. Sperber-Wilson 1986), este considerată în studii recente de specialitate „o categorie pragmatică *mai amplă* reprezentată de negarea opusului semantic / contrariului" (Albu, *Litota,* 23). În acord cu această valorizare, în demersul nostru, am avut în vedere atât acele structuri care reflectă punctul de vedere tradițional cu privire la litotă (cf. „procedeu stilistic folosit pentru a exprima o idee sau un sentiment prin *negație*", NODEX 2002, „figură de stil care constă în *atenuarea* însuşirilor, în *micşorarea* dimensiunilor unui obiect, unei ființe etc. pentru a se obține efectul *invers, de intensificare*", MDN 2000), cât şi o serie de situații discursive ilustrative pentru aşa-numitul efect de „atenuare a mesajului" sau de „exprimare moderată" (v., de pildă, Albu, *Litota*, 24). În aceeaşi ordine de idei, am inclus în discuția noastră, pe lângă construcțiile negative propriu-zise, şi alte tipuri de construcții – cum sunt, de pildă, structurile *perifrastice* şi cele *interogative retorice* –, în virtutea capacității acestora de a actualiza, la un nivel de adâncime, semnificații relevante, de asemenea, pentru *negarea opusului semantic.*

Natura aparte a textului sacru, *un text prin definiție retoric*, explică valorificarea pregnantă a formulărilor atenuate în scopul obținerii unor efecte intensificatoare/ emfatice deosebite, în ultimă instanță retorice. Deşi sunt contexte în care cele două valori ale litotei (intensificarea, respectiv atenuarea) coexistă mai mult sau mai puțin paradoxal (a se vedea, de pildă, *infra*, cazul lui *neînțelept*, un „substitut" atenuant, aproape... eufemistic, pentru „simplu; prost; nebun", dar, posibil, şi o opțiune lingvistică de redare mai pregnantă, mai intensă a unui conținut, prin negarea

BDD-A25727 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:23:41 UTC)

explicită a conceptului opus), totuşi, cel puțin în principiu, am putea admite asocierea efectului „atenuant" cu un conținut negativ în structura semnificativă de adâncime[6], respectiv a efectului „intensificator", „potențator", „emfatic" cu un conținut pozitiv în sfera profundă de semnificații (cf. *infra, nerăutate*).

3.1. Derivatele negative[7]

Cultivarea litotei este ilustrată în textul sacru în primul rând prin apelul la o serie de **derivate negative**, specifice cel mai adesea limbii vechi şi, în egală măsură, mărci ale scrisului bisericesc, unele dintre acestea având în context sacru o semnificație aparte şi dezvoltând aici accepții care nu sunt familiare variantei literare laice[8]. Prin valorificarea unor astfel de derivate (morfologic, un substantiv, un adjectiv sau un verb), un concept sau altul este definit „relațional" cu noțiunea opusă, desemnată prin termenul primar, ce i-a folosit acestuia drept bază derivativă, impunându-se astfel mai pregnant sensibilității estetico-religioase a receptorului.

Numărul mare de adjective *negative* cu valoare litotică, ocurente în textul troparelor incluse în *Psaltire,* ne îndreptățeşte să considerăm textul psaltic drept cadru discursiv adecvat pentru actualizarea unui tip aparte de epitet, anume *epitetul litotic*. În acest context, apelul la adjective precum *neadormită, nestins, nerătăcită, nepomenitor de rău* sau *necurate* se asociază cu un efect stilistic, dar şi perlocuționar / ilocuționar superior celui pe care îl presupun corespondentele lor sinonimice (*trează, aprins / veşnic, coerentă / clară, pomenitor de bine, murdare*), aceasta în virtutea negării *explicite* a ideii antonime celei afirmate în text[9]:

> „[...] şi ne dăruieşte nouă, Doamne, cu inimă *neadormită* să petrecem toată noaptea..." (Psaltirea 2007: 29); „[...] şi mă tem de tăiere şi de focul *cel nestins* mă înfricoşez"

[6] A se vedea, în acest sens, şi principiul după care este utilizat *eufemismul* într-o limbă, mai exact ca modalitate de evitare a numirii explicite a unui aspect negativ, în speță, obscen, vulgar, jignitor etc. al realității.

[7] Precizăm că exemplele valorificate în discuția noastră au fost excerptate din textul psalmic, aşa cum acesta figurează în *Psaltire* (v. BIBLIOGRAFIE). Rezultă astfel că în atenția noastră au putut sta nu numai fapte de limbă biblice (veterostestamentare) propriu-zise, ci şi structuri (litotice) aparținând literaturii creştine, în speță textului troparelor.

[8] De pildă, dintre exemplele reținute în continuare, *nerăutate* nu este numai un „substitut" al lui *bunătate* „blândețe, amabilitate", ci acesta dezvoltă într-un context specific (cel religios) şi sensuri mai particulare, aplicabile domeniului sacru, cf. „lipsă de păcate; nevinovăție". Astfel de situații sunt clasate în bibliografia de specialitate în categoria „simetriilor imperfecte". Oprindu-se asupra acestui aspect, Albu, *Litota*, 28, arată că întrebarea care se pune, de fapt, în acest context este 'Cât de echivalente sunt cele două structuri (în speță, cea cu operator negativ şi cea afirmativă)?'. Diferențele – aşa cum se poate constata pornind şi de la exemplul prezentat de noi – nu țin de un nivel pur semantic, ci acestea prezintă relevanță într-un plan mai complex, semantico-pragmatic.

[9] Cu alte cuvinte, am putea caracteriza astfel de formații negative ca deținând *o mai mare forță semnificativă*, în virtutea unei „evocări antonimice" mai pregnante, comparativ cu unitățile lexicale sinonimice, dar care nu se întemeiază (formal) pe negarea unui concept sau a altuia (antonim al celor dintâi).

BDD-A25727 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:23:41 UTC)

(*ibid.*, 42); „[...] dă-mi trup neîntinat, inimă curată, minte trează, cunoştinţă *nerătăcită*...” (*ibid.*, 43); „Ţie, Doamne, Celui singur bun şi *nepomenitor de rău*,...” (*ibid.*, 77); „Să nu Te îngreţoşezi de mine, cel ce am buze *necurate*...” (*ibid.*, 92) ş.a.

De precizat că, în acelaşi cadru discursiv (secvenţele de tropare), epitetul litotic se realizează şi prin valorificarea unor structuri introduse prin prepoziţia cu sens privativ *fără de*: „[...] ascultă rugăciunea mea din buze *fără de viclenie* (= oneste, cinstite, n.n.)” (16:1); „Nici fărădelegea şi nici păcatul meu nu sunt pricină, Doamne. *Fără de nelegiuire* (= cu pietate, cu evlavie, n.n.) am alergat şi m-am îndreptat spre Tine” (58:4) ş.a.

În textul psalmic propriu-zis, cu valoare litotică apar în special o serie de adjective negative substantivizate: „Spăla-voi întru *cele nevinovate* mâinile mele şi voi înconjura jertfelnicul Tău, Doamne” (25:6); „Înţelegeţi, dar, *cei neînţelepţi* din popor, şi cei nebuni, înţelepţiţi-vă odată!” (93:8) ş.a. În unele situaţii, efectul stilistic este cu atât mai pregnant cu cât un anumit adjectiv negativ (substantivizat) este coocurent cu antonimul său, pe care îl neagă astfel... de două ori: o dată, prin propria structură (*ne* + adjectiv „afirmativ”), a doua oară prin raportare la termenul antonim, exprimat ca atare în text: „Fiecare vede că *înţelepţii* mor, cum mor şi *cei neînţelepţi*[10] şi nebunii, şi lasă altora bogăţia lor” (48:10). La antipod, „dublarea” conceptului se realizează prin coordonarea tautologică (în ultimă instanţă, retorică) a doi termeni echivalenţi semantic: „Că iată adevărul ai iubit; *cele nearătate* şi *cele ascunse* ale înţelepciunii Tale, mi-ai arătat mie” (50:7) ş.a.

Aceeaşi manieră litotică este valorificată şi în cazul substantivelor propriu-zise; în textul psalmic modern, ocurenţe notabile cunoaşte subst. *nerăutate* (arh., bis.) „bunătate, fapte bune, adevăr; lipsă de păcate; curăţenie, nevinovăţie”: „Judecă-mă, Doamne, că eu întru *nerăutate* am umblat” (25:1); „Păzeşte *nerăutatea* şi caută dreptatea, că urmaşi are omul făcător de pace” (36:37); „Iar pe mine pentru *nerăutatea* mea m-ai sprijinit şi m-ai întărit înaintea Ta, în veac” (40:12) ş.a. Mai rar apare şi verbul; a se vedea, de pildă, vb. *a nelegiui* (arh., bis.)[11] „a comite fapte rele, condamnabile (în primul rând) din perspectivă religioasă”: „Păcătuit-am ca şi părinţii noştri, *nelegiuit-am,* făcut-am strâmbătate” (105:6)[12] ş.a.

3.2. Enunţurile negative

Cu valoare litotică sunt utilizate şi unele **enunţuri propriu-zis negative**, selectate, într-o serie de situaţii, în detrimentul celor asertive: „Dumnezeu este

[10] Termenul este consemnat în special în dicţionarele vechi ale limbii române, cf., de pildă, Scriban 1939.

[11] În româna literară actuală se utilizează exclusiv participiul *nelegiuit*, respectiv subst. *nelegiuire*.

[12] În exemplul citat, exprimarea litotică se asociază cu cea firească (nemarcată stilistic), într-o structură graduală (metabolică), relativ redundantă.

BDD-A25727 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:23:41 UTC)

judecător drept, tare şi îndelung-răbdător şi *nu se mânie în fiecare zi*" (7:11) [= *...şi care, în general, este calm, prietenos, apropiat de oameni*]; „Că am păzit căile Domnului şi *n-am fost necredincios* Dumnezeului meu" (17:24) [= *...şi am fost credincios Dumnezeului meu*]; „Amuțit-am şi m-am smerit şi *nici de bine n-am grăit* [= *... şi am grăit de rău*, n.n.] şi durerea mea s-a înnoit" (38:3); „*Să nu întorci fața Ta de la mine* [= *Să te intereseze / preocupe soarta mea, n.n.*]; în orice zi mă necăjesc, pleacă spre mine urechea Ta!" (101:1); „Dumnezeule, lauda mea *n-o ține sub tăcere* [= *Lauda mea fă-o cunoscută, n.n.*]. Că gura păcătosului şi gura vicleanului asupra mea s-au deschis" (108:1); „Cele nelucrate ale mele le-au cunoscut ochii tăi şi în cartea Ta toate se vor scrie; zi de zi se vor săvârşi şi *nici una din ele nu va fi nescrisă*" (138:16) [= *Şi toate vor fi scrise*] ş.a.

3.3. Perifraze cu valoare litotică

În unele situații, **perifraza** poate reprezenta o manieră *litotică* de redare a unui anumit conținut. Astfel, în versetul „*Micşoratu-l-ai* pe dânsul *cu puțin* față de îngeri, cu mărire şi cu cinste l-ai încununat pe el" (8:5), perifraza *a micşora* (*cu*) *puțin* este utilizată, de fapt, cu semnificația... „a mări", deci cu o semnificație contextuală opusă celei lexicalizate în mod obişnuit prin această structură, dovadă şi cea de-a doua parte a versetului care explicitează, de fapt, semnificația primei părți[13].

3.4. Interogațiile retorice

Interesante de analizat din perspectiva actualizării unei funcții / valori litotice sunt şi aşa-numitele **interogații retorice**, foarte bine reprezentate în poemul psalmic. În astfel de situații, am putea spune că incertitudinii unei structuri interogative de suprafață (o structură fundamental atenuată) îi corespunde certitudinea emfatică a unei structuri, cel mai adesea negative[14], de adâncime (o structură intensificatoare). Şi la acest nivel, identificarea mai multor structuri de semnificație (una de suprafață, alta de adâncime) susține definirea litotei drept *cadru de actualizare a fenomenului metareprezentării*, în condițiile în care o astfel de structură oferă „o interpretare de gradul al doilea (gândul vorbitorului este el însuşi o reprezentare)" (Albu, *Litota*, 26). Această interpretare de gradul doi implică o depăşire a cadrului pur formal (de suprafață) şi accederea la spațiul structurilor de profunzime sau, altfel spus, „felul în care sensul literal trebuie procesat, rezultatul constând în construirea unei reprezentări conceptuale noi" (Id., *ibid.*, 27). „Noua reprezentare conceptuală" vizează

[13] În realitate, avem aici un exemplu de structură realizată în conformitate cu tiparele specifice *paralelismului sintactic sinonimic.*

[14] În condițiile în care interogativa nu include negația, situație, de altfel, superior reprezentată în textul psalmic.

BDD-A25727 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:23:41 UTC)

tocmai acele idei care *nu* sunt exprimate *explicit* în enunț (de pildă, evocarea relației unui anume termen cu antonimul corespunzător, relația unui enunț interogativ de suprafață cu un enunț negativ/mai rar asertiv, în planul structurii de adâncime etc.) şi a căror afirmare, într-un anume context, este fără îndoială probă a „flexibilității" limbii. În aceste condiții specifice, o structură atenuată se converteşte, doar la prima vedere paradoxal, într-o secvență aptă/adecvată să poarte, la un nivel *superior*, semnificația *autentică* a poemului psalmic. Aceasta devine posibil în actul estetic-religios al făuririi poemului sacru: „tensiunea" dintre cele două structuri se dovedeşte astfel deosebit de benefică în planul realizării estetice: „Ce folos ai de sângele meu de mă cobor în stricăciune? Oare, Te va lăuda pe Tine țărâna, sau va vesti adevărul Tău?" (29:9) [= *Nu vei avea niciun folos dacă eu... Țărâna nu Te va lăuda şi nici nu va vesti adevărul Tău*]; „Oare nu lui Dumnezeu se va supune sufletul meu? Că de la El este mântuirea mea" (61:1) [= *Sufletul meu I se va supune lui Dumnezeu (pentru) că de la El este mântuirea mea*]; „Că pe cine am eu în cer în afară de Tine? Şi afară de Tine ce am dorit pe pământ?" (72:24) [= Eu nu cunosc pe nimeni în cer în afară de Tine şi în afară de Tine nu am dorit nimic pe pământ] ş.a.

4. CONSIDERAȚII PRIVIND RELEVANȚA TIPARULUI LITOTIC ÎN DISCURSUL SACRU

Multe dintre tiparele discursive prezentate sub **3.** sunt ilustrative pentru o anumită *strategie a politeții pozitive*, la care psalmistul face apel în dialogul său cu Divinitatea, şi, în ultimă instanță, pentru o *retorică* specifică, anume aceea a *smereniei*. În acest cadru discursiv, corespondentele sinonimice pozitive ale unor substantive / adjective / verbe negative (de pildă, *bunătate* pentru *nerăutate*), enunțurile asertive selectate în locul celor negative (cf., de pildă, *Şi am fost credincios* pentru *Şi n-am fost necredincios*) sau unele fraze negative preferate în detrimentul construcțiilor interogative (cf. *Nu ai niciun folos de sângele meu / de mă cobor în stricăciune,* în loc de *Ce folos ai de sângele meu / de mă cobor în stricăciune*? etc.) ar fi constituit mai degrabă mijloace structurale de evocare a unei atitudini opuse celei caracterizate drept pioase şi chiar procedee de actualizare a unui encomion închinat propriei persoane, iar nu Divinității, ceea ce, fără îndoială, ar fi venit în contradicție flagrantă cu idealurile etice promovate într-un asemenea cadru estetic.

Valorile *retorico-pragmatice* ale structurilor litotice excerptate din textul *Psaltirii* sunt însă – aşa cum sperăm că a putut reieşi din exemplele şi informațiile furnizate la **3.** – şi mai complexe, şi mai bogate. Varietatea tiparelor (structuri de suprafață) luate în discuție de noi (derivate şi enunțuri negative, interogații retorice, structuri perifrastice sau privative) se justifică prin circumscrierea acestora unuia şi aceluiaşi principiu, acela de *negare a opusului semantic*.

Dacă, în cazul a) *derivatelor negative* care neagă un contrariu / un *opus semantic încărcat pozitiv*, se poate admite asocierea conținutului mesajului respectiv cu o

BDD-A25727 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:23:41 UTC)

semnificație negativă, în cazul b) derivatelor negând un opus semantic încărcat *negativ*, enunțul respectiv actualizează, dimpotrivă, o semnificație *pozitivă*[15]. Tipul de încărcătură semantică (pozitiv, negativ) se precizează, într-o serie de situații, contextual. Nu există, prin urmare, o concordanță perfectă cu nivelul *general* al limbii (varianta laică), acel nivel guvernat – în terminologie coşeriană (cf. Coşeriu 1994: 36) – de *norma congruenței* şi în limitele căruia un termen sau altul (în cazul nostru, un adjectiv-epitet) poate fi chiar neutru semantic (nu exprimă un conținut pozitiv sau negativ). La nivel contextual, în speță în textul estetic sacru, norma *adecvării* (în terminologia aceluiaşi autor) impune o reorganizare aparte a „limbii în general". Aşa, bunăoară, *stins* este un epitet pozitiv (cf. *de focul cel nestins mă înfricoşez*[16]), în timp ce *adormit* este un epitet negativ (*inima neadormită* este *inima trează*, care veghează, aşa cum îi place Domnului).

Deşi în textul sacru sunt utilizate cu valoare litotică ambele tipuri de derivate negative (a) şi b)), totuşi, pe baza exemplelor excerptate, putem susține predilecția textului religios pentru derivatele circumscrise categoriei b). Nu este exclus ca acest aspect statistic să susțină o coordonată stilistică importantă a discursului sacru, un discurs prin excelență etico-didactic. Mai exact, în contextul actualizării unei semnificații pozitive, prin negarea unui opus semantic încărcat negativ, se ajunge la performarea unor enunțuri conținând veritabile lecții de viață (cf. *infra*, b), exemplele şi discuția acestora). Nu negăm prin aceasta că o pedagogie poate fi transmisă inclusiv prin valorificarea unor mesaje cu conținut negativ (cf. *infra*, a)), ci dorim doar să subliniem faptul că învățătura divină, aşa cum aceasta vine înspre uman, este precumpănitor una afirmativă, centrată pe valorile ontologice pozitive.

Cum spuneam şi mai sus (cf. *supra*, **3.**), admitem, în principiu[17], asocierea efectului „atenuant" cu un conținut negativ în structura semnificativă de adâncime. Exemplele pe care le menționăm în continuare susțin acest punct de vedere: *nestins* (cf. *focul* ***cel nestins*** = *focul* ***care nu este stins****, deci* ***care este aprins***); *necurate* (cf. *buze* ***necurate*** = *buzele* ***care nu sunt curate****,* deci ***care sunt murdare***); (*cei*) *neînțelepți* (cf. *cei* ***neînțelepți*** *din popor = cei* ***care nu sunt înțelepți***, deci ***care sunt nebuni, proşti***...); *a nelegiui* „a păcătui".

Efectul de intensificare este specific, în schimb, derivatelor negative care neagă un opus semantic încărcat negativ (categoria b)), într-un enunț cu semnificație pozitivă: *neadormit* (cf. *inimă neadormită*); *nerătăcit* (cf. *cunoştință nerătăcită*); *nepomenitor de rău* (despre Dumnezeu....); (*întru cele*) *nevinovate* = „(întru cele) curate" ş.a. Primele două exemple (în special, primul) sunt relevante pentru smerenia

[15] În consecință, semnificația pozitivă a unui enunț se poate actualiza în condițiile negării unui conținut opus negativ şi invers: negarea unui conținut opus pozitiv poate avea drept „efect" performarea unor enunțuri negative.

[16] Înțelegem că este o ipostază negativă a focului, care arde / provoacă pagube (evident, o metaforă pentru „iadul patimii"); deducem că *focul stins* (imagine a despătimirii) nu se soldează cu asemenea efecte.

[17] Cu rezervele formulate *supra*, **3.**

BDD-A25727 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:23:41 UTC)

subiectului uman; în acest context, utilizarea unei structuri pozitive (cf. *clară, coerentă*) ar fi fost percepută ca pretenție, ca dorință ambițioasă venită din partea umanului. Sintagma *nepomenitor de rău* susține pregnant funcția retorică-intensificatoare a litotei, evidențiind perfect situarea Divinității la polul opus celui reprezentat prin Rău.

Utilizarea deosebit de frecventă a subst. *nerăutate* reflectă opțiunea lingvistică şi, în acelaşi timp, stilistică a originalului avut la dispoziție de textul românesc. Ocurențele notabile ale acestui derivat se susțin (şi) prin semantica aparte dezvoltată de acest termen pe tărâm religios, unde nu este doar un sinonim al lui *bunătate* (cf. şi *supra*, **3.1.**, nota 9).

Un exemplu interesant este *cele nearătate*, în care putem considera că negarea vizează un conținut negativ, semnificație, de asemenea, contextuală, având în vedere că *cele nearătate* echivalează semantic, în cadrul discursiv religios, cu „taina" (accesibilă exclusiv aleşilor Domnului). Aici, litota potențează fără îndoială semnificația profundă a misterului divin.

Structura litotică „introdusă" prin prepoziția compusă, cu sens privativ, ***fără de*** reprezintă, în ultimă instanță, tot o formă de negare, prin „privarea" unei anumite entități de unele calități / defecte, tare. Şi de această dată, cel mai adesea, se neagă un opus semantic negativ, conținutul mesajului putând fi, deci, circumscris sferei pozitive de semnificații: *buze* ***fără de viclenie*** = *buze curate*[18]; *fără de nelegiuire* = „cu pietate". Apelul la astfel de structuri privative este elocvent pentru atitudinea de smerenie a psalmistului în fața Divinității. Proba cea mai edificatoare în acest sens este furnizată de analiza comparativă a unor astfel de structuri cu echivalentele lor semantice, nu însă şi pragmatice. În acest context, sunt lesne de perceput diferențele între: *ascultă rugăciunea mea din buze* ***fără de viclenie*** şi *ascultă rugăciunea mea din buze* ***curate / sincere*** sau între ***Fără de nelegiuire*** *am alergat şi m-am îndreptat spre Tine* şi ***Cu pietate / cu evlavie*** *am alergat şi m-am îndreptat spre Tine.* Dacă primele structuri (cu *fără de*) reflectă profunda smerenie a umanului în relația sa cu transcendentul, construcțiile „neprivative" ar fi relevante, mai degrabă, pentru o atitudine lipsită de modestie şi profund îndreptată către sinele uman, în speță, o atitudine egoistă, chiar narcisistă.

Unele dintre **enunțurile propriu-zis negative** conțin un adjectiv negativ: *n-am fost* ***necredincios*** pentru *am fost credincios*, *niciuna nu va fi* ***nescrisă*** = *toate vor fi scrise*. Imitația servilă a unui tipar *lingvistic* valorificat în original este evidentă (transpare, mai exact, din caracterul relativ artificial al sintaxei). În acelaşi timp, la fel de clară este valoarea litotică a acestor construcții, care redau remarcabil atitudinea de smerenie a omului[19]. Alte structuri (cf. *nu se mânie în fiecare zi*) sunt

[18] De fapt, sintagma *buze* ***fără de viclenie*** este aproximativ echivalentă semantic cu *buze* ***neviclene***.

[19] Afirmație valabilă îndeosebi în ceea ce priveşte prima structură, dar care nu poate fi exclusă nici pentru cel de al doilea exemplu, mai ales dacă luăm în considerare faptul că omul este vehiculul/instrumentul transmiterii celor venite dinspre divin.

BDD-A25727 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:23:41 UTC)

relevante pentru efectul de potențare / intensificare a atitudinii pozitive a Divinității față de om. În alte contexte, dimpotrivă, efectul este unul de atenuare, fiind vorba despre un aspect negativ în structura de profunzime (atenuat printr-o formulare ce include antonimul termenului conotat negativ): *nici de bine n-am grăit* „am grăit de rău". *Fraza negativă* reprezintă astfel – asemenea *interogației retorice* – o modalitate strategică, indirectă, implicită, de adresare către Divinitate a omului, care nu îndrăzneşte să-şi formuleze doleanțele în mod direct: *lauda mea* ***n-o ține sub tăcere*** pentru *lauda mea* ***fă-o cunoscută***!

Toate acestea sunt aspecte care susțin rolul litotei în actualizarea unui univers structurat prin prisma religiosului şi a unei conduite specifice impuse la acest nivel: smerenia subiectului uman şi înțelepciunea acestuia de a disocia între bine şi rău, alegând, în ultimă instanță, calea cea dreaptă. Cu alte cuvinte, o structură stilistică (retorică) este pusă în slujba unui *ideal etic-religios*, afirmat în limitele unui text estetic şi care poate fi / chiar se impune a fi definit inclusiv din perspectivă *gnoseologică*: 'esteticul' ia naştere la confluența a două niveluri de semnificare (unul de suprafață, altul de profunzime), context în care *structurile litotice* se cuvin a fi analizate în termenii *metareprezentării* sau ai unei *citiri de gradul doi*, o citire prin excelență *relațională*.

Cum am remarcat în mai multe locuri, adesea este vorba despre derivate şi enunțuri negative / interogative care reproduc fidel structurile *lingvistice* corespunzătoare din originalele avute la dispoziție. În acest context însă, nu putem ignora nici relevanța *stilistică* a utilizării unor astfel de structuri în modelele avute la dispoziție (şi) de textul românesc; mai exact, ocurențele notabile ale unor tipare discursive de acest gen nu pot fi înțelese independent de *retorica* specifică dezvoltată în cadrul literar (estetic) sacru.

BIBLIOGRAFIE

Surse

Psaltirea prooroculuı şi împăratului David (Tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului Părinte Galaction, Episcopul Alexandriei şi Teleormanului), Bucureşti, Editura Artemis, 2007 [Psaltirea].

Lucrări de referință

Albu, *Litota* = Elena Albu, *Litota în discursul politic* (*apud* <www.academia.edu/.../Litote_in_Political_Discourse>, site consultat în august–septembrie 2013).

Anania 2011 = Bartolomeu Anania, Arhiepiscop al Vadului, Feleacului şi Clujului, *Despre Cartea Psalmilor sau Psalmii lui David – Sfânta Scriptură, Biblia*, octombrie 2011 (*apud* <www.catehetica.ro › ... › Bartolomeu Anania>, site consultat în ianuarie–februarie 2013).

Austin 2005 = J. L. Austin, *Cum să faci lucruri cu vorbe* (Traducere din limba engleză de Sorana Corneanu. Prefață de Vlad Alexandrescu), Piteşti, Editura Paralela 45.

Bell 2000 = Roger T. Bell, *Teoria şi practica traducerii* (Traducere de Cătălina Gazi), Iaşi, Polirom (Collegium, Litere).

BDD-A25727 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:23:41 UTC)

Borţun-Săvulescu 2005 = Dumitru Borţun, Silvia Săvulescu, *Analiza discursului public*, Bucureşti, curs universitar SNPSA [Şcoala Naţională de Studii Politice şi Administrative, Facultatea de Comunicare şi Relaţii Publice „David Ogilvy”] (*apud* <www.ro.scribd.com/doc/12412595/analiza-discursului-public>, site consultat în perioada ianuarie – aprilie 2012.
Chandler 2002 = Daniel Chandler, *Semiotics: The Basics*, London, Routledge.
Chivu 2000 = Gh. Chivu, *Limba română, de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, Bucureşti, Univers Enciclopedic.
Coşeriu 1994 = Eugeniu Coşeriu, *Lingvistica din perspectivă spaţială şi antropologică. Trei studii* (Cu o prefaţă de Silviu Berejan şi un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel), Chişinău, Editura Ştiinţa.
Irimia 1999 = Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Iaşi, Polirom.
Popescu 1991 = Iulian Popescu, *Stil şi mentalităţi* (eseu), Constanţa, Editura Pontica.
Sperber-Wilson 1986 = D. Sperber, D. Wilson, *Relevance. Communication and cognition*, Oxford, Blackwell Publishing.
Teleoacă 2012 = *Conservatisme et expressivité dans la littérature religieuse. Quelques repères dans la définition d’un style scientifique* (*didactique*) *au niveau religieux*, în „Biblicum Jassyense”, Iaşi, vol. 3/2012, p. 55–80.
Teleoacă 2013 = Dana-Luminiţa Teleoacă, *Repere ale articulării ‘esteticului’ în creaţia psalmică modernă: figurile stilistice şi relevanţa lor în decodarea semiotică a unui text* (conferinţă Academia Română, 24 octombrie 2013).
Teleoacă 2014 = Dana-Luminiţa Teleoacă, *Structuri sintactice cu valenţe stilistice în literatura veterotestamentară a* ***Psalmilor***, în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, Iaşi, LIV, 2014, p. 111–134.

FONCTIONS DE LA LITOTE DANS LE TEXTE SACRÉ

(Résumé)

Dans notre démarche, consacrée au texte psaltique moderne, nous avons considéré tant les structures stylistiques qui reflètent le point de vue traditionnel (la litote en tant que procédé stylistique à valeur *intensificatrice*), ainsi que toute une série de situations discursives illustratives du soi-disant effet d’« expression modérée ». Dans ce contexte, à travers notre discussion, nous avons considéré, à côté des constructions négatives proprement dites, également d’autres types de constructions, à savoir les structures périphrastiques et les énoncés interrogatifs rhétoriques, en vertu de leur capacité d’actualiser, à un niveau de profondeur, des significations pertinentes pour la négation de ce qu’on appelle *le contraire sémantique*.

Notre recherche a mis en évidence la fonction de la litote dans les limites d’un univers structuré au prisme du religieux et d’une conduite tout à fait spécifique, identifiable à ce niveau : l’humilité du sujet humain et sa sagesse de dissocier entre le bien et le mal, choisissant, en dernière instance, le droit chemin. Autrement dit, une structure stylistique (rhétorique) est mise au service d’un idéal éthico-religieux, proclamé à l’intérieur d’un texte esthétique et qui exige une définition y compris dans la perspective gnoséologique.

Mots-clés: texte sacré, litote, dérivés négatifs, énoncés négatifs, phrases interrogatives rhétoriques.

Cuvinte-cheie: text sacru, litotă, derivate negative, enunţuri negative, fraze interogative retorice.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române, Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A25727 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:23:41 UTC)